

مجموعه مقالات همایش بین‌المللی

بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی

جلد دوم

کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی

به کوشش

حسین جوان‌آراسته

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۴۰۱

سرشناسه: کتفرانس بین‌المللی بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی (۱۳۹۹: قم).
مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی /
به کوشش حسین جوان آراسته. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۱.

ج. ۲ (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۶۱۳: حقوق و فقه اجتماعی: ۶۸).
ISBN: 978-600-298-408-1 (جلد دوم)
978-600-298-391-6 (شاپک دوره)

بها: ۶۶۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه.

۱. ج. ۱. کرونا و مسئولیت‌های فقهی و حقوقی در ابعاد ملی - ج. ۲. کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی.
۲. کروناویروس‌ها -- جنبه‌های حقوقی -- کنگره‌ها. ۳. Congresses -- Legal aspects * -- Coronaviruses.
۴. مسئولیت (حقوق) -- کنگره‌ها. ۵. Congresses -- Liability (Law). ۶. کرونا ویروس‌ها -- جنبه‌های مذهبی --
اسلام -- کنگره‌ها. ۷. Congresses -- Islam -- Religious aspects -- Coronaviruses. الف. جوان آراسته،
حسین، ۱۳۴۳-، گردآورنده. ب. Javan Arasteh, Hussein. ج. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۳۴۶

K۳۵۷۰

۸۶۹۱۸۹۱

شماره کتابشناسی ملی

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی
(جلد دوم)؛ کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی

به کوشش: دکتر حسین جوان آراسته

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: بهار ۱۴۰۱

تعداد: ۲۰۰ نسخه

لینوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۶۶۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.ب. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

http://rihu.ac.ir/fa/book

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره)، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۶۱۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر رهاورد برگزاری کنفرانس بین المللی «بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی» است که با مشارکت استادان و صاحب‌نظران فقهی و حقوقی و طرح دیدگاه‌های گوناگون در قالب ارائه مقالات و سخنرانی‌ها صورت گرفت. با عنایت به اینکه کنفرانس‌ها و همایش‌ها به دنبال طرح یافته‌های جدید علمی و یا دستیابی به راه‌حل‌هایی جهت رفع معضلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و یا سیاسی هستند، این اثر (که در دو جلد سامان یافته است) می‌تواند منبع مناسبی برای پژوهشگران در خصوص موضوع یادشده باشد.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه بر خود لازم می‌داند از تمامی دست‌اندرکاران و عواملی که در برگزاری شایسته این همایش ایفای نقش کرده‌اند، به‌ویژه دبیر علمی همایش حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسین جوان‌آراسته، دبیر اجرایی همایش، آقای اسماعیل یارمحمدی، صمیمانه سپاسگزاری کند. همچنین پژوهشگاه حوزه و دانشگاه مراتب سپاس خود را از مراکز دانشگاهی و حوزوی که با این همایش همکاری داشته‌اند از جمله کمیسیون حقوق بشر اسلامی، انجمن فقه و حقوق حوزه علمیه قم، پردیس خواهران دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، مرکز ملی تحقیقات حقوق سلامت وزارت بهداشت اعلام می‌دارد.

فهرست مطالب

- گزارش اجمالی از همایش بین المللی «بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی» ۱
- کووید ۱۹، سازمان همکاری اسلامی و درنگی در همبستگی ۵
سید مصطفی میرمحمدی
- تأملی بر نقش آموزش حقوق بشر و حق بر سلامت در عصر پاندمی کووید ۱۹ ۲۳
یوسف باقری حامد
- مسئولیت‌های حقوق بشری دولت‌ها در مواجهه با بحران کرونا ۳۷
مینا کوهی / عطاالله صالحی
- تحریم دارو و تجهیزات بهداشتی علیه جمهوری اسلامی ایران در وضعیت فراگیری کرونا از منظر حقوق بین‌الملل ۵۱
مهناز رشیدی
- مسئولیت حقوقی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در مواجهه با تأثیر تحریم بر شهروندان (جلوگیری از فروش یا ارسال تجهیزات پزشکی و دارو) ۷۳
کیاندرخت توکلی
- مسئولیت حقوقی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در مواجهه با تأثیر تحریم بر شهروندان (جلوگیری از فروش یا ارسال تجهیزات پزشکی و دارویی) ۸۳
حکیمه امیری / رحیمه امیری / زینب ترابی گودرزی / علیرضا زارع
- کووید ۱۹، خوانشی نهادی از مسئولیت بدون تقصیر دولت‌ها در حوزه حقوق سلامت ۹۳
حجت وحیدی
- بررسی محدودیت و انحراف از تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در دوران کرونا ۱۰۷
سید مهران محمدی / حجت‌اله ابراهیمیان

- ۱۲۳ بررسی ابعاد حقوقی شیوع ویروس کرونا در نظام حقوقی ایران و حقوق بین الملل
محمود عباسی / لیلا ناصری
- ۱۳۹ بحران کرونا و مسئولیت حقوقی در ابعاد بین المللی
سمیه رحمانی / حمیدرضا قاسمی
- ۱۶۱ جستاری در برخی چالش‌های سیاست جنایی در مواجهه با پاندمی کووید-۱۹
مهدی خاقانی اصفهانی
- ۱۷۹ بحران کرونا و حق بر سلامتی کادر درمان در بیماری‌های واگیر از منظر حقوق بین الملل توسعه
پایدار آزاده رستگار / علی مشهدی
- ۱۹۹ تعهدات دولت‌ها برای حمایت از سلامت سالمندان در دوره اشاعه ویروس کرونا از منظر حقوق
بین الملل بشر مهزاد صفاری‌نیا
- ۲۱۹ مسئولیت دولت‌ها در پیشگیری و مقابله با نقض حق بر سلامت زندانیان در پاندمی کرونا
جمال بیگی / مهرداد تیموری
- ۲۳۳ مسئولیت سازمان‌های بین المللی از جمله سازمان تجارت جهانی در ارتباط با حق بر سلامت همگانی
و حق بر اختراعات داروهای اساسی از جمله داروهای کرونا سمیه رحمانی / حمیده ره انجام
- ۲۴۹ محدوده زمانی فورس ماژور بودن بیماری‌های مسری با تأکید بر کووید ۱۹ علی اصغر گل محمدی
- ۲۶۳ بحران بیماری کووید ۱۹، حق بر سلامتی بشر و مسئله حقوق حیوانات علی مشهدی / سحر صولتی

گزارش اجمالی از همایش بین المللی «بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی»^۱

شیوع ویروس کرونا (کووید ۱۹) از اواخر سال ۱۳۸۹ جهان را در یکی از بزرگترین شوک‌های تاریخی فرورد و رکوردزنی مبتلایان و مرگ و میر ناشی از آن، بشریت را با یکی از بی سابقه ترین فجایع انسانی مواجه ساخت. امواج سهمگین این ویروس افزون بر این که روزانه به حیات هزاران نفر در جهان خاتمه می دهد، طیف وسیعی از امور مربوط به زندگی اجتماعی را نیز تحت تاثیر قرار داده است: تاثیر گذاری بر سلامت جسمی، معنوی و روانی، تعطیلی اماکن فرهنگی، آموزشی، دینی، ورزشی و هنری، از رونق افتادن بازارهای مالی، گسترش فقر و بیکاری، ایجاد بحران‌های خانوادگی، کاهش ازدواج و نرخ تولد از جمله اینها می باشد.

پیامدهای روحی و روانی، فرهنگی و اخلاقی، مذهبی، حقوقی، سیاسی و اجتماعی گسترده این ویروس، گروه‌های مرجع بسیاری را به پاسخ‌گویی فراخوانده و با چالش مواجه ساخته است. پزشکان و مجموعه کادر درمانی، دولتمردان، حقوقدانان، فقیهان، روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و بسیاری از نخبگان دیگر. در این راستا پرسشهای بسیاری وجود دارد که صاحب‌نظران هر رشته باید به آنها پاسخ درخور دهند.

از آن جا که کنفرانسها و همایش‌های علمی با مشارکت استادان و صاحب‌نظران و طرح دیدگاهها در قالب ارائه مقالات و سخنرانیها به دنبال طرح یافته‌های جدید علمی در هر رشته و یا دستیابی به راه‌حلهایی جهت رفع معضلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و یا سیاسی هستند، گروه حقوق پژوهشگاه حوزه و دانشگاه درصدد برگزاری همایشی بین المللی با عنوان «بحران کرونا و مسئولیتهای حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی» برآمد. طرح اولیه برگزاری همایش، نیمه خرداد ماه ۱۳۹۹ در گروه حقوق و فقه اجتماعی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه ارائه شد و به تصویب گروه و ریاست محترم پژوهشگاه رسید. پس از اخذ مجوز برگزاری کنفرانس بین المللی (به شماره ۳۲۸۴۱ - ۹۹۲۰۰) از ISC، در تاریخ ۲۷ خرداد دبیر علمی و دبیر اجرایی همایش و در ۹ تیرماه اعضای کمیته علمی انتخاب شدند (۱۲ نفر از استادان داخلی و ۳ نفر از استادان خارجی) و احکام آنها صادر گردید. پس از آن، طی سه جلسه و نهایتاً در ۱۵ تیرماه ۱۳۹۹ سه محور اصلی برای همایش که در برگرنده ۳۷ موضوع بود، جهت فراخوان مقالات، به صورت زیر به تصویب کمیته علمی رسید:

۱. سه شنبه و چهارشنبه ۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۹۹.

الف. بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی

ب. بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد ملی

ج. بحران کرونا و مسئولیت‌های اخلاقی در ابعاد ملی و بین‌المللی

روز دوشنبه ۲۱ مهر ماه در سالن بانو امین پردیس خواهران امام صادق (ع) پیش نشست همایش با همکاری معاونت پژوهشی پردیس دانشگاه امام صادق و مشارکت دو تن از استادان آن دانشگاه (آقای دکتر سید محمد مهدی غمامی و خانم دکتر صدیقه مهدوی کنی) به صورت حضوری و مجازی برگزار و دو موضوع «چالش اقامه شعائر و مصوبات ستاد ملی کرونا» و «شکوفایی گفتمان مسئولیت و الزام اخلاقی» بررسی شد.

در فاصله ۴ ماهه از فراخوان تا برگزاری همایش، بالغ بر ۶۰ مقاله به دبیرخانه واصل و ارزیابی گردید و چکیده مقالات پذیرفته شده همزمان با برگزاری همایش در کتابچه ای منتشر شد. همایش بین‌المللی «بحران کرونا و مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی مربوط به رعایت سلامت همگانی» ساعت ۸ صبح ۲۷ آبان ۱۳۹۹ با سخنرانی آیه الله اعرافی مدیر حوزه‌های علمیه آغاز شد و در ادامه استادان و صاحب‌نظران، مقالات خود را در قالب پنل‌های زیر ارائه کردند:

پنل اول: کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد ملی (سه شنبه ۲۷ آبان ساعت ۹-۱۲)

مدیر پنل: حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسین هوشمند

پنل دوم: کرونا و مسئولیت‌های اخلاقی در ابعاد ملی و بین‌المللی (سه شنبه ۲۷ آبان ساعت ۱۷-

۱۳:۳۰)

مدیر پنل: حجت الاسلام والمسلمین دکتر مسعود آذربایجانی

پنل سوم: کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی (چهارشنبه ۲۸ آبان ساعت ۱۲-۱۳:۳۰)

مدیر پنل: حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید مصطفی میر محمدی

در هر پنل، ۶ نفر از استادان صاحب‌نظر در فقه، حقوق عمومی و حقوق بین‌الملل سخنرانی کردند. سخنرانان خارجی از کشورهای سوئد (پروفسور کی روم)، استرالیا (پروفسور برولن)، هلند (پروفسور بریجیت تابز)، عراق (دکتر عماد الهلالی) و عراق (محمد کاظم الحکیم) بودند. و در نهایت این همایش با سخنان ریاست محترم پژوهشگاه حضرت حجه الاسلام والمسلمین دکتر علیمحمد حکیمیان به کار خود پایان داد.

مقالات پذیرش شده همایش، اینک پس از بررسی مجدد در دو جلد تقدیم حضور جامعه علمی و همه علاقمندان به مباحث فقهی، حقوقی و اخلاقی مرتبط با بحران کرونا می‌شود: جلد نخست با عنوان: کرونا و مسئولیت‌های فقهی و حقوقی در ابعاد ملی و جلد دوم با عنوان: کرونا و مسئولیت‌های حقوقی در ابعاد بین‌المللی.

در این جا بر خود لازم می دانم از تمامی دست اندرکاران و عواملی که در برگزاری شایسته این همایش نقش ایفا کردند صمیمانه سپاسگزاری کنم. ریاست محترم پژوهشگاه (آقای دکتر علی محمد حکیمیان)، معاون محترم پژوهشی، فناوری و آموزشی (آقای دکتر مجید کافی)، مدیر محترم گروه حقوق و فقه اجتماعی (حجت الاسلام و المسلمین آقای سید جواد ورعی)، دبیر محترم اجرایی همایش (آقای اسماعیل یارمحمدی)، رئیس گروه همکاری های علمی بین المللی (آقای مهدی غلامی) رئیس اداره روابط عمومی (آقای محمد سلیمی) و اعضای محترم گروه فناوری اطلاعات. همچنین لازم می دانم مراتب سپاس ویژه خود را از مراکز دانشگاهی و حوزوی که با این همایش همکاری داشته اند اعلام دارم: کمیسیون حقوق بشر اسلامی، انجمن فقه و حقوق حوزه علمیه قم، پردیس خواهران دانشگاه امام صادق، مرکز ملی تحقیقات حقوق سلامت وزارت بهداشت و مرکز مطالعات حقوق تطبیقی دانشگاه مفید.

دبیر علمی همایش

حسین جوان آراسته

۲۰ بهمن ۱۳۹۹

کووید ۱۹، سازمان همکاری اسلامی و درنگی در همبستگی

سید مصطفی میرمحمدی*

چکیده

با همه گیری بیماری کرونا، جوامع اسلامی نیز با این بحران رو به رو شدند و پیامدهای گوناگون آن دامن گیر ملت‌ها و دولت‌های اسلامی نیز شده است. در این بین سازمان همکاری اسلامی با شعار صدای جمعی مسلمانان جهان تلاش نموده تا گام‌هایی در این باره بردارد. برخی نشست‌ها و بیانیه‌ها از جمله بیانیه مجمع فقه اسلامی و کمک مالی به تعدادی از کشورهای کمتر توسعه یافته از جمله آنها است. از آنجا که این سازمان خود را پس از ملل متحد بزرگ‌ترین سازمانی به شمار می‌آورد که از چهار قاره در آن عضویت دارند و همبستگی اسلامی هدف اصلی تأسیس آن است، مقاله حاضر در نظر دارد ظرفیت‌ها و عملکرد این سازمان را در همبستگی برای مقابله با بیماری کرونا بررسی و تحلیل کند و به این پرسش پاسخ دهد که آیا سازمان در راستای همبستگی اسلامی چه اقداماتی انجام داده است و تا چه میزان به انتظارات پاسخ داده و از این آزمون بیرون آمده است. فارغ از موانع و چالش‌های پیش روی این سازمان در رسیدن به همبستگی مورد انتظار، بیانیه ۲۴ بندی مجمع فقه اسلامی در خصوص کرونا همراه با پاره‌ای ملاحظات، بیش از همه شایان توجه است.

واژگان کلیدی: کووید ۱۹، همبستگی، حقوق بین‌الملل، سازمان همکاری اسلامی

مقدمه

بحران‌های ناشی از کرونا نه تنها حوزه سلامت و بهداشت بلکه بسیاری از حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مدنی و سیاسی را تحت تأثیر قرار داده است. برای بیان مقدمه مقاله حاضر به نظر می‌رسد اظهارات آقای آنتونیو گوترش، دبیرکل ملل متحد خطاب به دول عضو سازمان همکاری اسلامی مناسب و کافی باشد. وی در ۲۲ می ۲۰۲۰ (دوم خرداد ماه ۹۹) به مناسبت روزهای پایانی ماه مبارک رمضان و حلول عید سعید فطر خطاب به دول عضو سازمان همکاری اسلامی در خصوص همبستگی برای مقابله با کووید ۱۹، طی سخنانی با عنوان «توسعه همزیستی و مسئولیت مشترک» به نکاتی اشاره نمود که شایان توجه است. وی نخست از خطرات خود به هنگام مسئولیت کمپساری عالی پناهندگان و شرکت در گردهمایی‌ها و همبستگی مسلمانان در روز عید فطر در سراسر جهان یاد می‌کند و اینکه در برخی از سال‌ها به همین مناسبت در میان جمعیت‌های اسلامی از جمله در افغانستان، مالی و... حضور پیدا می‌کرد و نیز در جمع مسلمانان «کرایست چرچ» نیوزلند پس از اقدام تروریستی حمله به مسجد این شهر، به جهت اعلام همبستگی با آنان حاضر شده است؛ اما در سال جاری به دلیل شیوع بیماری کرونا تداوم این گونه دیدارها به نحو گذشته آن با دشواری همراه شده و به صورت مجازی در آمده است. وی در ادامه سخنان خود با یادآوری سخنی از پیامبر اکرم (ص) می‌گوید این سخن حال و روز و شرایط کنونی ما را ترسیم کرده است. مضمون حدیث این است: «اظهار محبت، همدلی و مهربان بودن به یکدیگر، همانند اعضای یک بدن است که اگر عضوی از آن بیمار باشد همه بدن را بیخوابی و تب فرا می‌گیرد.»^۱ در حقیقت این بیماری همه‌گیر، ضمن آنکه شکنندگی و ضعف ما را بر ملا کرده است از سویی دیگر وابستگی و ارتباط ما با یکدیگر را نیز نشان داده است. جهان ما به مثابه یک پیکر است که هر بخشی از آن دچار این ویروس شود همه ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اینجاست که باید برای ما، همبستگی و وحدت اصل راهبردی به شمار آید. در این بین اقتضای بشردوستی آن است تا بر وضعیت کشورهای در حال توسعه و آنها که بیشتر در معرض خطر قرار دارند، تمرکز شود. همبستگی ما لازم است متوجه ابعاد اقتصادی و اجتماعی بحران شود و اولویت‌ها به آسیب‌پذیرترین افراد یعنی زنان، سالمخوردگان، کودکان، افراد کم درآمد و دیگر اقشار آسیب پذیر اختصاص یابد.^۲

۱. این جمله برداشت از این حدیث است که در مجامع روایی اهل سنت و شیعه با مضمونی تقریباً مشابه آمده است: نعمان بن بشیر عن رسول الله (ص) «تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى». ر.ک: الطباطبایی البروجردی (تحت اشراف): جامع احادیث الشیعة، منشورات مدینه العلم، ج ۱۶، ۱۳۶۸ ش، ص ۱۴۸.

2. See: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-05-22/remarks-oic-member-states-covid-19-solidarity>. Visited at: 28/06/1399

اصل همبستگی نوع بشر و اولویت دادن به افراد آسیب‌پذیر با شیوع و همه‌گیری بیماری کرونا از یک سو در سطح جهانی و از سویی دیگر در سطح دولت‌ها و جوامع اسلامی در بوته آزمون قرار گرفته است. هم از این رو امسال که سران کشورها و دولت‌های جهان در سخنرانی‌های خود که در مجمع عمومی ملل متحد به نحو مجازی حضور یافته‌اند و به بیان دیدگاه‌ها و مواضع ملل و دول متبوع خود پرداختند به دو موضوع مهم یعنی بیماری روزگار ما و امنیت جهانی و منطقه‌ای اشاره داشتند و همه در تلاش بودند از میزان موفقیت خود در مقابله و مهار این بیماری سخن گویند. در این میان وضعیت کشور ما با وجود تحریم یکجانبه در شرایط متفاوتی قرار دارد. در ادامه نخست جایگاه اصل همبستگی در اسناد بین‌المللی و آموزه‌های اسلامی مرور خواهد شد و سپس به تلاش‌های سازمان همکاری اسلامی و عملکرد این سازمان در آزمون همبستگی برای مقابله با این بیماری خواهیم پرداخت.

اهمیت و جایگاه اصل همبستگی در حقوق بین‌الملل

اصل همبستگی را می‌توان یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل دانست که همواره در گفتگوهای میان دولت‌ها وجود داشته است و به مناسبت نیز در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای انعکاس یافته است. همبستگی را می‌توان تلاشی مشترک برای رسیدن به نفع مشترک توصیف کرد.^۱ همبستگی پیش از همه همان چهره‌ای از همکاری است که در میان آدمیان و جوامع برای اهداف و منافع مشترک همواره وجود داشته و دارد.

در تبیین جایگاه همبستگی بین‌المللی، فصل نهم منشور ملل متحد با عنوان «همکاری اقتصادی و اجتماعی بین‌المللی» به‌ویژه دو ماده ۵۵ و ۵۶ دارای اهمیت است. زبان ماده ۵۵ تشویق و ترغیب ولی زبان ماده ۵۶ تعهد است؛ اما نه چندان استوار. مطابق ماده ۵۵ «به منظور ایجاد شرایط ثبات و رفاه که برای تأمین روابط مسالمت‌آمیز و دوستانه میان ملل براساس احترام به اصل تساوی حقوق و سرنوشت ملت‌ها، ضرورت دارد، سازمان ملل متحد امور زیر را تشویق خواهد کرد.

الف- بالا بردن سطح زندگی، فراهم ساختن کار برای حصول شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی و اجتماعی؛

۱. برای آشنایی بیشتر با مبانی همبستگی و ابعاد اقتصادی و زیست محیطی آن مراجعه شود:

- R. St. J. MacDonald: Solidarity in the Practice and Discourse of Public International Law, Pace International Law Review, Volume 8, Issue 2 Spring 1996, Pp259-302

ب- حل مسائل بین‌الملل اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آنها و همکاری بین‌المللی فرهنگی و آموزش؛ و

ج- احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان یا دین.»

ماده ۵۶ نیز تصریح می‌کند: «کلیه اعضا خود را متعهد خواهند کرد تا برای نیل به مقاصد مذکور در ماده ۵۵ در همکاری با سازمان ملل متحد اقدامات فردی یا جمعی به عمل آورند.»
به باور «کارل زمانک» در ساختار کنونی نظام بین‌الملل، اصولی چند به عنوان اصول اساسی روابط میان دولت‌ها به شمار می‌آیند که از جمله آنها عبارتند از؛ برقراری روابط دوستانه، عدم توسل به زور، عدم مداخله، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات و اصل همبستگی. اصل اخیر که مطابق آن دولت‌ها موظف‌اند با یکدیگر همبستگی داشته باشند با عبارت ضعیفی در ماده ۵۶ منشور ملل متحد آمده است. مطابق این ماده دولت‌ها به منظور احترام جهانی به حقوق بشر تنها در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی با یکدیگر همکاری خواهند کرد. بر پایه این ماده دولت‌ها خود را متعهد خواهند کرد^۱ که چنین همکاری‌هایی با یکدیگر داشته باشند؛ ولی خود را به این همکاری‌ها ملزم و موظف نمی‌دانند. این برداشت مضیق به هنگام تنظیم «اعلامیه وظیفه دولت‌ها در همکاری با یکدیگر مطابق منشور ملل متحد» یا همان اعلامیه روابط دوستانه نیز وجود داشت. به هر روی، ادبیات حاکم بر منشور و رفتار دولت‌ها نشان دهنده آن است که آنها اصل همبستگی را در حد تشویق و ترغیب پذیرفته‌اند و نه به‌عنوان هنجار و یا تکلیف. بیان و مواضع دولت‌ها نیز حاکی از آن است که تمایلی وجود ندارد تا خود را ملزم کنند و یا تعهدات محکمی در این باره بپذیرند. این بی‌میلی در طرح‌های توسعه‌ای چند جانبه و در برنامه‌های حمایت جهانی از محیط زیست و حتی در حمایت‌های مادی از امنیت جمعی یا حفظ صلح نیز مشهود است.^۲

بر این اساس همبستگی از نقطه نظر قاعده‌گذاری و درج در اسناد بین‌المللی به‌عنوان یک اصل پذیرفته است؛ اما در مقام عمل و نیز تا رسیدن به‌عنوان یک حق بشری فاصله زیادی دارد. گرچه میان اصل همبستگی و حقوق ناظر بر همبستگی فرق و فاصله بسیار است؛ اما چنانکه آوردیم اصل همبستگی در ذات و درونمایه حقوق و بشریت نهفته است. «کارل واساک» در ۱۹۷۹ با طرح نظریه نسل‌های سه‌گانه حقوق بشر حق‌هایی را بر شمرده و آنها را ذیل عنوان حقوق

1. "All Members pledge themselves"

2. Karl Zemanek: The legal foundations of the international system: general course on public international law, Collectead Courses of the Hague Academy of International Law, Nijhoff, Leiden, 1997, Vol. 266, Pp 47- 61

همبستگی جای داد، حق‌هایی که چندان با مبانی فردانگاران و لیبرالیستی نسل اول حقوق بشر همخوانی نداشت. در حقوق همبستگی نه تنها محدودیت‌های مرزی راه ندارد، بلکه در تحقق آن همگان از دولت‌ها و همه تأثیر گزاران از مقامات دینی و مذهبی و سازمان‌های غیردولتی شریک‌اند. یکی از مهم‌ترین مصادیق آن برخورداری بودن از سلامت و زندگی سالم است. غایت تمامی مصادیق حقوق همبستگی برخورداری همگان از تمامی حق‌های بشری است، لکن در مفهوم و دامنه شمول این حقوق همواره انتقادات و دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که در این مقال جای بررسی آنها نیست.^۱ از جمله حق‌هایی که اخیراً مورد توجه شورای حقوق بشر ملل متحد قرار گرفته حق مردمان و افراد بر همبستگی بین‌المللی است. حق مزبور بیانگر حق تمامی آدمیان بر تلاش هماهنگ تمامی کنشگران در مبارزه علیه چالش‌های مشترک بشری است و بر مفهوم «مسئولیت مشترک» تأکید دارد. مفهومی که می‌تواند به جمعی شدن تعهدات دولت‌ها در قبال انسان‌ها بیانجامد. امروزه در کنار بحران کرونا، بحران‌هایی از قبیل تغییرات آب و هوایی، مشکلات زیست محیطی، بحران‌های مالی و اقتصادی، کمبود مواد غذایی، فقر و کمک‌های بشردوستانه... بر اهمیت همبستگی بین‌المللی افزوده است و آن را به عنوان یک حق بشری نیز مطرح ساخته است. اگر نگوئیم همبستگی به عنوان یک حق استحکام نیافته و هنوز در مرحله حقوق نرم^۲ قرار دارد اما از نگاه اخلاقی همواره در میان ملت‌ها و دولت‌ها ریشه‌دار است.

در نشست علمی برگزار شده از سوی مؤسسه ماکس پلانک با عنوان «همبستگی اصلی بنیادین در حقوق بین‌الملل» ابعاد همبستگی مورد بحث و مناقشه قرار گرفت. در این مناقشه به باور «دنستاین» از زمانی که «کارل واساک» ایده نسل سوم را طرح کرده است تاکنون این ایده در حقوق اثباتی به ثمر ننشسته و تحت هیچ قاعده عرفی و یا معاهده‌ای در نیامده است. به تعبیری همچنان در مرحله حقوق نرم و حقوق مطلوب ایستاده است و به مرحله سخت و حقوق موجود نرسیده است. با وجود تلاش‌هایی که بیش از چهار دهه انجام گرفته است؛ اما همچنان همبستگی یک مفهوم فرا حقوقی^۳ است و نمی‌توان گفت بسان خشتی در لایه‌های ساختمان حقوق استوار شده باشد. در همین نشست قاضی «عبدالجبار کوروما» قاضی دیوان بین‌المللی دادگستری بین سال‌های ۱۹۹۴-۲۰۱۲، در مخالفت با وی بر آن است که همبستگی جزء ذاتی و جداناپذیر حقوق است. گرچه واژه همبستگی را نتوان در میان عناوین حقوقی شناخته شده یافت؛ اما اگر به عنوان مثال

۱. ر.ک: سید مصطفی میرمحمدی و جلال صادقی، «حقوق همبستگی و همبستگی بین‌المللی: چالش‌های فرارو و آخرین تحولات»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال هفدهم، شماره ۴۹، زمستان ۱۳۹۴، ص ۱۰۹-۱۱۳

2. lex feranda

3. Meta-juridical

کنوانسیون منع ژنوساید و مفهوم «مسئولیت برای حمایت» را در کنار یکدیگر قرار دهید به باور من این دو نه تنها بر مفهوم مشترک انسانیت بلکه هر دو بر اصل همبستگی استوارند. همبستگی با همین واژه در دنیای حقوق نیامده است؛ اما در ذات حقوق و به‌عنوان انسانیت مشترک ما جای دارد.^۱

عنوان «مسئولیت برای حمایت»^۲ که بیش از دو دهه است حجم عظیمی از نوشته‌های حقوق بشری و حقوق بین‌الملل را به خود اختصاص داده است در اندازه یک دکترین و آموزه است؛ اما به باور بسیاری چنین مسئولیتی لازمه زندگی و نظم جامعه بین‌المللی معاصر است و یا دست کم اخلاقی است. به هر روی نظم حقوقی حاکم بر جهان معاصر اصولی را می‌طلبد که لازمه زندگی در آن است و همبستگی نیز یکی از مهم‌ترین آنهاست که ریشه در عدالت جویی و انسان بودن ما دارد. اساساً حقوق از انسان نشأت می‌گیرد و نه دولت‌ها، بنابراین مآل و بازگشت حقوق نیز به جامعه مرکب از انسان‌ها است تا جامعه مرکب از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی. بنابراین همبستگی را قبل از جستجو در اسناد بین‌المللی باید در درونمایه و ماهیت زندگی جمعی بشری جستجو کرد. هیچ مرد و زنی تنها برای خود زندگی نمی‌کند، ما برای دیگران نیز زندگی می‌کنیم. هم از این رو بشریت و انسانیت در کلیت خود، نسبت به زندگی آدمیان بی‌اهمیت نیست و احساس همبستگی در انسان‌ها فطری و طبیعی است؛ اما دولت‌ها از این خصیصه برخوردار نیستند که همبستگی طبیعی خود را نشان دهند. آنان تابع معاهدات و یا عرف فیما بین خود هستند و مطابق نزاکت، دیپلماسی و یا در چارچوب منافع سرزمینی خود عمل می‌کنند. در حقوق بین‌الملل اصل همبستگی به این دلیل هنوز قوام لازم نیافته است که دولت‌ها در درجه نخست نگران شهروندان و سرزمین خود هستند تا بقیه ساکنان روی زمین. توجه آنان به خارج از سرزمین خود نیز برای جلب منافع اقتصادی و اجتماعی بیشتر برای شهروندان خود است. دولت‌ها به وجود آمدند تا در درجه نخست به قلمرو و سرزمین خود فکر کنند؛ اما انسان‌ها به‌عنوان قافله بشری به وجود آمدند تا با هم پیوند و همبستگی داشته باشند. بنابراین منزلت و جایگاه همبستگی در روابط آدمیان بسیار اساسی است.

از «اولپین» حقوقدان رومی نقل شده است که همبستگی میان آدمیان در سه رهنمود اخلاقی - حقوقی ریشه دارد: صادقانه زیستن، خودداری از زیان و آزار دیگران و پسندیدن برای خود آنچه

1. Wolfrum R. and C. Kojima, (2010), *Solidarity: A Structural Principle of International Law*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Springer, Pp. 86-87

2. Responsibility to protect

برای دیگران می‌پسندد. امروزه نیز این سه رهنمود راهگشا است و برای همبستگی بین‌المللی و رسیدن به یک جامعه جهانی عادلانه به تعهد مثبت حقوقی کنشگران بین‌المللی مناسب با حال و روز ما نیاز است. این تعهدات از جمله عبارتند از:

۱- همبستگی برای دسترسی همه ملت‌ها به منابع مورد نیاز خود در جهت زندگی همراه با کرامت. این هدف در مبارزه جهانی با فقر و توسعه برنامه‌های همکاری‌های اقتصادی و اجتماعی دول توسعه یافته با در حال توسعه دست یافتنی است.

۲- همبستگی و تلاش در جهت مقابله با تروریسم بین‌المللی. تروریسم رابطه نزدیکی با قاچاق سلاح و دارو، پولشویی و جرایم سازمان یافته فراملی دارند. مقابله با این پدیده از طریق یک برنامه جهانی و همکاری دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای ممکن است.

۳- همبستگی برای خلع سلاح به‌ویژه خلع سلاح هسته‌ای. انحصار سلاح هسته‌ای ای در دست نه کشور از جمله پنج عضو دائم شورای امنیت و ابتکار آنها در این خصوص برای جامعه بشری نامقبول است. به‌ویژه آنکه دول برخوردار از سلاح هسته‌ای به تعهدات خود مطابق کنوانسیون ۱۹۶۸ در از بین بردن این سلاح‌ها طی ۲۵ سال عمل ننمودند و مکرراً آن را نقض کردند. نظارت بیطرفانه بر دولت‌های دارای این گونه سلاح‌ها و دولت‌های نادر نیاز جامعه بین‌المللی است چه سرمایه‌های زیادی از ملت‌ها صرف مسابقه سلاح‌ها و فناوری‌های هسته‌ای می‌شود که با حق توسعه و زندگی در صلح و امنیت بشریت در تعارض است.

۴- همبستگی در جهت مراقبت و حمایت از منابع زیست محیطی. چنانچه از این نوع همبستگی غفلت شود کره زمین برای نسل‌های آینده غیر قابل سکونت خواهد شد.^۱

با ملحوظ داشتن موارد فوق، مدتی است موضوع همبستگی بین‌المللی از طریق رویه‌های خاص^۲ در منظومه سازکارهای جهانی حقوق بشر از سوی گزارشگران مستقل بررسی و گزارش می‌شود. از سال ۲۰۰۵ تا کنون سه گزارشگر مستقل پیرامون حقوق بشر و همبستگی بین‌المللی گزارشات قابل توجهی ارائه نمودند و در این باره اعلامیه در خصوص حق مردمان بر همبستگی بین‌المللی در ۱۲ ماده از سوی گزارشگر مستقل دوم پیشنهاد شده است.^۳ همبستگی در چارچوب

1. See: Rafael Domingo: The New Global Law, Cambridge University Press 2010, Pp173-176

2. Special procedures

3. A/HRC/26/34 Report of the Independent Expert on human rights and international solidarity, Virginia Dandan, 2014, Pp.16-23

تلاش‌های حقوق بشری ملل متحد به معنی ابراز روحیه اتحاد میان افراد، ملت‌ها، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی است. در مفهوم آن همگرایی منافع، اهداف و اقدامات، شناسایی حقوق و نیازهای متفاوت به منظور حفظ نظم و بقای جامعه بین‌المللی و نیل به اهداف مشترک نهفته است. از آنجا که در فضای وابستگی متقابل جهانی و ظهور پدیده جهانی شدن هر بحرانی در درون مرزهای یک دولت تأثیر عمده‌ای بر سایر دولت‌ها می‌گذارد و آنان را نیز با چالش مواجه می‌سازد، جامعه جهانی و جامعه بین‌المللی ناگزیر از اقدامات جمعی دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و دیگر کنشگران بین‌المللی در مبارزه با این بحران‌ها است. در این چارچوب همبستگی بین‌المللی بیانگر مسئولیت همگانی برای گسترش سطح رفاه، سلامت و صلح و امنیت در جهان است. به طور کلی هدف همبستگی بین‌المللی ایجاد فضایی است که در پرتو آن بتوان به موارد زیر دست یافت:

- پیشگیری و رفع علل نابسامانی‌ها و بی‌عدالتی‌ها میان دولت‌ها و در داخل دولت‌ها و موانع ساختاری که باعث بروز و تداوم فقر و بی‌عدالتی در سطح جهانی می‌شود؛
 - ایجاد اعتماد و احترام متقابل فی‌مابین دلت‌ها و بازیگران غیردولتی برای تقویت صلح و امنیت، توسعه و حقوق بشر؛
 - توسعه نظم اجتماعی و بین‌المللی به گونه‌ای که در پرتو آن حقوق بشر و آزادی‌های اساسی به طور کامل محقق شود.^۱
- به‌عنوان دستمایه‌ای بر جایگاه همبستگی در حقوق بین‌الملل معاصر می‌توان گفت هر چند میزان تعهد دولت‌ها به همبستگی و قلمروهای حقوقی آن در چارچوب عرفی و معاهده‌ای استحکام نیافته است؛ اما از منظر اخلاقی همبستگی در ذات و هدف حقوق ریشه‌دار است. اکنون نوبت آن است تا به جایگاه همبستگی در آموزه‌های اسلامی اشاره شود.

اصل همبستگی در آموزه‌های اسلامی

از آنجا که روی سخن در این مقال تأملی و جستاری در همبستگی اسلامی برای مقابله با کرونا است جا دارد ظرفیت‌های این مفهوم در آموزه‌های دینی یادآوری و مرور شود. هرچند در ادبیات تازی معاصر از همبستگی به «تضامن» تعبیر می‌شود؛ اما در ادبیات اسلامی همبستگی با‌عناوینی از قبیل اخوت، تعاطف، مودة(تواد)، مواساة تعاون و اهتمام به امور مسلمانان همراه است. شبیه‌ترین مفهوم در مبانی همبستگی در هر دو ادبیات حقوق بشری معاصر و آموزه‌های دینی مفهوم

1. See: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Solidarity/Pages/IESolidarityIndex.aspx>

اخوت و برادری است. اصولاً همبستگی و همکاری ترجمان همان مفهوم «برادری»^۱ است که در برخی اسناد حقوق بشری به گونه قوام نیافته منعکس شده است و هدف آنها نیز نیل به اهداف جمعی جامعه بشری است فارغ از تعلقات پیرامونی آنان است.^۲ در واقع حق همبستگی و همکاری بین‌المللی دو فرصت برای تأکید بر تعهدات فراسرزمینی دولت‌ها در مقوله حقوق بشر و «مسئولیت مشترک» آنها است. بر پایه مفهوم مسئولیت مشترک تمامی اعضای جامعه بین‌المللی متعهد به تحقق تمامی حق‌های بشری برای همگان از طریق همبستگی بین‌المللی و همکاری بین‌المللی هستند. در این باره آنچه شایان توجه است مسئولیت مضاعف جوامع اسلامی در برابر همکیشان است. چه تعهدات جامعه ایمانی نسبت به یکدیگر افزون بر حداقل تعهدات بین‌المللی آنها است که احیاناً در توافق دوجانبه یا چند جانبه بین‌المللی انعکاس یافته است.

از میان اصول متعدد در آموزه‌های اسلامی خاص حقوق و روابط بین‌الملل می‌توان از دو اصل تعاون و همکاری و اصل اهتمام به امور مسلمانان بیش از همه یاد کرد. دو آیه «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (مانده: ۵) و آیه «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَ جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا» (حجرات: ۱۳) را می‌توان گواه استحکام این اصل اخلاقی، سیاسی و حقوقی در قلمرو داخلی و بین‌المللی در آموزه‌های اسلامی به شمار آورد. تعارف و تعاون مکمل یکدیگرند در پرتو تعاون افراد، دولت‌ها، ملت‌ها و شعوب تعارف محقق خواهد شد. اصل «اهتمام به امور مسلمین» همان عبارت دیگر اخوت و برادری است و همان است که دبیر کل ملل متحد در سخنان خود با نمایندگان دول عضو سازمان همکاری اسلامی به آن اشاره کرده است. چنانچه عضوی از بدن به درد آید بی‌قراری و تب به دیگر نقاط نیز سرایت می‌کند. بر این اساس بدیهی است مسلمانان نیز به امور یکدیگر اهتمام ورزند. اینجاست که سخن پیامبر اکرم (ص) به اینکه «کسی روز نماید و به امور مسلمانان اهتمام نرزد در زمره همکیشان آنان نخواهد بود.» در مجامع روایی شیعه نیز بابی با عنوان «اهتمام به امور مسلمین و خیرخواهی و نفع آنان» مشاهده می‌شود که نشان از اهمیت این اصل در روابط مسلمانان و همبستگی میان آنان است.^۳ پرداختن به تفصیل هر یک از این مفاهیم از حوصله این نوشتار بیرون است. با در نظر گرفتن مبانی همبستگی در دو حوزه حقوق و آموزه‌های اسلامی که اشتراکات بسیاری در آن مشاهده می‌شود اکنون نوبت آن است تا اقدامات سازمان همکاری اسلامی به‌عنوان صدای جمعی مسلمانان در بحران کووید ۱۹ مورد بررسی قرار گیرد.

1. Fraternity

2. A/HRC/9/10 15 August 2008 , Human rights and international solidarity, Note by the United Nations High Commissioner for Human Rights, Paras 6 and 28

۳. قال النبی (ص) «من اصبح لا یهتم بامور المسلمین فلیس منهم» ر.ک: الکلبینی محمد بن یعقوب: الاصول من الکافی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۶۴

سازمان همکاری اسلامی و کووید ۱۹

اخوت و همبستگی اساس وجودی این سازمان است که در بند اول از ماده اول منشور ۲۰۰۸ سازمان تحت عنوان «تقویت و تحکیم روابط اخوت و همبستگی میان دول عضو» به عنوان اولین هدف اعلام شده است. دیگر اهداف بیست‌گانه سازمان مطابق ماده اول منشور از جمله عبارتند از: حفظ و حمایت از منافع مشترک و تلاش هماهنگ دول عضو در مواجهه با چالش‌های جهان اسلام به طور خاص و چالش‌های جامعه بین‌المللی به طور عام، تحکیم و اتخاذ موضع واحد نسبت به مسائل مشترک در تجمعات بین‌المللی، تقویت حقوق بشر، حقوق زنان کودکان و سالمندان، نشر و حمایت از ارزش‌های اسلامی فرهنگ و میراث اسلامی، تعاون و هماهنگی در وضعیت‌های فوق‌العاده مانند بحران‌های طبیعی. همچنین مطابق ماده دوم منشور دول عضو سازمان در تحقق هدف فوق و نیز دیگر اهداف سازمان از آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی بهره گرفته و در پرتو اصولی مانند: تعهد به اهداف و اصول ملل متحد، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات، عدم مداخله و تساوی حاکمیت عمل خواهند کرد.

طی گزارشی که سازمان در جهت تحقق اهداف و اصول خود از جمله؛ در مواجهه با چالش‌های پیش روی مسلمانان جهان در خصوص تأثیرات شیوع کرونا بر دول عضو به عمل آورده است، به برخی فعالیت‌ها و ابتکارات سازمان و مؤسسات تابعه آن در عمل به مسئولیت جمعی برای مقابله با این چالش و بیماری همه‌گیری این‌گونه اشاره شده است:

- اقدامات دبیرخانه سازمان برای آتش بس و توقف درگیری‌ها در مناطقی مانند فلسطین و یمن؛
 - کمک‌های مالی بانک توسعه اسلامی وابسته به سازمان به تعدادی از کشورها؛
 - نشست اختصاصی مجمع فقه اسلامی درباره درمان کرونا و احکام اسلامی؛
 - اختصاص مرکز اطلاعات داده‌ها از سوی مرکز آموزش و پژوهش‌های اجتماعی اقتصادی و آماری کشورهای اسلامی (سسرک) و رصد کردن اطلاعات مربوط به این بیماری در کشورهای عضو و نیز انجام پژوهش با عنوان تأثیر اجتماعی و اقتصادی کرونا بر کشورهای عضو.^۱
- همچنین مطابق اطلاعات آماری درج شده در تارنمای سازمان از مبتلایان کووید ۱۹ پنج کشور اسلامی که بیشترین مبتلایان به این بیماری را دارند عبارتند از: ایران، بنگلادش، عراق، عربستان سعودی و ترکیه. منبع این آمار همان سازمان بهداشت جهانی است. به طور کل تلاش‌های سازمان در این باره افزون بر بیانیه‌های دبیرکل را می‌توان موارد زیر دانست:^۲

1. Efforts of the Organization of Islamic Cooperation and its Organs in Serving Islamic Causes and Addressing the Effects of the Novel Coronavirus Pandemic (COVID-19) Overview, 14/05/2020, Pp 28-39, Available at: https://www.oic-oci.org/upload/covid19/oic_efforts_overviews_2020_en.pdf

۲. برای اطلاعات بیشتر به تارنمای زیر مراجعه شود: <https://www.oic-oci.org/covid-19/?lan=en>

۱- کمک مالی فوری صندوق همبستگی به دولت‌های کمتر توسعه یافته برای مقابله با کرونا و توسعه بخش‌های درمانی در این دسته از کشورها. به گزارش سازمان بنگلادش، افغانستان و جیبوتی از این کمک برخوردار شدند.^۱

۲- کمک مالی سازمان و دولت سعودی به سازمان‌های بین‌المللی (۵۰۰ میلیون دلار) و به سازمان بهداشت جهانی (۱۰ میلیون دلار) و به یمن (۳۸ میلیون دلار) و فلسطین (۳ میلیون و ده هزار دلار) مقدار این کمک‌ها در نشست فوق‌العاده وزرای خارجه که به صورت مجازی از سوی وزیر خارجه سعودی اعلام شد و در ادامه بر حمایت از کادر درمانی که در خط مقدم مقابله با این بیماری و درمان قرار دارند، تأکید شد. در این نشست نتایج برگزاری نشست پزشکی فقهی دوم مجمع فقه اسلامی درباره کرونا و بررسی ابعاد فقهی آن مورد توجه قرار گرفت.^۲

۳- مجمع فقه اسلامی وابسته به سازمان در خصوص کرونا دو بیانیه قابل توجه دارد. نخستین بیانیه درباره برگزاری مراسم حج است. این مجمع در بیانیه ۲ ذوالقعدة ۱۴۴۱ خود از اقدام دولت سعودی در تعلیق حج ۱۴۴۱ به خاطر شیوع کرونا و حفظ جان مسلمانان حمایت کرده است. مطابق بیانیه وزارت حج و عمره عربستان، این مراسم تنها با حضور تعدادی اندک از بیگانگان مقیم در کشور سعودی با رعایت فاصله اجتماعی برگزار خواهد شد. مجمع در بیانیه خود تصریح کرده است که تصمیم دولت سعودی با مقاصد شریعت اسلامی و حفظ حیات انسان‌ها و سلامتی آنان سازگار است.^۳

۴- بیانیه دوم مجمع فقه اسلامی با عنوان «ویروس نوظهور کرونا (کووید ۱۹) و درمان‌های پزشکی و احکام شرعی مربوط به آن» در پی نشست ۱۶ آوریل ۲۰۲۰ که از طریق ویدیو کنفرانس با حضور تنی چند از پزشکان و عالمان دینی برگزار شد، صادر شد. مجمع با صدور بیانیه‌ای در ۲۴ بند به کووید ۱۹ و ابعاد مختلف فقهی و حقوقی آن پرداخته است. این نشست با حضور پنج پزشک متخصص و حدود ۱۳ تن از علمای کشورهای اردن، غنا و بیشتر از خود پادشاهی سعودی برگزار شد.^۴ مروری کوتاه به برخی از بندهای آن خالی از فایده نیست. در بند اول ضمن تعریف ویروس کرونا و نشانه‌های آن بر اساس تعریف سازمان بهداشت جهانی، به مراقبت‌های لازم بهداشتی جهت جلوگیری از ابتلای به این بیماری اشاره دارد و سپس در بند دوم

1. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23416&t_ref=14011&lan=ar

2. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23346&t_ref=13987&lan=ar

3. <https://www.iifa-aifi.org/5270.html>

۴. برای دیدن این بیانیه و شرکت کنندگان آن ر.ک:

https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23343&t_ref=13985&lan=ar

به بیان ظرفیت شریعت اسلامی می‌پردازد و اینکه در این رفع حرج و دشواری‌ها، تکالیف اندک و راحتی و آسانی سفارش شده است و از جمله به قواعد کلی شریعت مانند؛ مصلحت و لاضرر و لاضرار و... اشاره شد. هم از این رو مسلمانان باید برای حمایت از جان و سلامت خود و دیگران تا آنجا که ممکن است تلاش نمایند؛ زیرا قراردادان جان خود در معرض نابودی در دین اسلام پذیرفته نیست. نجات جان آدمی حق هر فرد است که از طریق پیشگیری و درمان خود را حفظ کند. چرا که پیامبر اسلام (ص) نیز بر درمان بیماری‌ها تصریح فرموده است.^۱ همچنین مقامات صلاحیت‌دار نیز می‌توانند افراد را به درمان اجبار کنند. گرچه بیماری و شفا در دست خداوند است؛ ولی درمان یکی از اسباب شفا است و نباید مایوس از رحمت الهی بود (بند سوم).

چنانچه مصلحت اقتضا نماید دولت‌های عضو می‌توانند برای برآزادی‌های افراد محدودیت‌هایی اعمال کنند و ورود و خروج به شهرها را ممنوع و یا محدود کنند. همچنین می‌توانند معامله با اسکناس را ممنوع کنند، مدارس و بازار را تعطیل کنند و مقرر دارند که فاصله اجتماعی و مانند آن به اجرا گذاشته شود؛ زیرا امام مسلمین از چنین صلاحیت‌هایی برخوردار است. چه قاعده‌ای شرعی می‌گوید: «تصرف الامام علی الرعیة منوط بالمصلحة» (بند چهارم) در اسلام نظافت عبادت و تقرب شمرده شده است و آیات و روایات متعددی در این باره آمده است که از جمله آنها می‌توان به آیه ۶ سوره مائده در باره شستشوی دست و صورت برای وضو و محبوب بودن پاکیزگان نزد خداوند یاد کرد که می‌فرماید: «ان الله يحب التوابین و يحب المتطهرین» (بقره ۲۲۲) بنابراین شستن دست‌ها و صورت با آب و صابون و پوشیدن دستکش و ماسک و تعهد به دستور العمل‌های بهداشتی صادره از سوی مقامات مسئول برای جلوگیری از گسترش ویروس شرعاً واجب است. در این خصوص استفاده از الکل برای ضدعفونی کردن دست‌ها و سطوح مانع شرعی ندارد و از آنجا که این ماده الکلی استحاله می‌شود پاک است چنانکه در بیانیه کویت مجمع فقه اسلامی آمده است. (بند پنجم)

ایزوله کردن مریض مبتلا به بیماری کرونا شرعاً واجب است؛ ولی کسی که مشکوک به این بیماری است باید فاصله اجتماعی را با خانواده و اطرافیان خود رعایت کند. کسی که مبتلا شده است نمی‌تواند این بیماری را از مسئولان ذیربط مخفی کند و اگر کسی متوجه شده است که دیگری مبتلا شده لازم است برای جلوگیری دیگران به مسئولان اطلاع دهد؛ زیرا قرار دادن خود و

۱. در مصادر روایی اهل سنت از صحیح بخاری و مسلم نقل شده است که پیامبر اسلام (ص) فرموده است: «عباد الله! تداووا، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ الدَّوَاءَ إِلَّا دَاءً وَاحِدًا هَتْمٌ» بندگان خدا! خود را درمان کنید. خداوند بیماری را خلق نکرده است مگر دارویی نیز برای آن قرار داده است، مگر یک بیماری و آن هم پیری است. این نقل در برخی متون روایی شیعه نیز آمده است.

دیگران در معرض مرگ جایز نیست. چه قرآن می‌فرماید «وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (البقرة، ۱۹۵) «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» (نساء، ۲۹) و پیامبر (ص) فرمود: هرگاه شنیدید جایی طاعون آمد به آنجا نروید و اگر در جایی بودید که آنجا طاعون آمد از آنجا بیرون نروید.^۱ (بند ششم)

از آنجا که به نظر پزشکان و متخصصان تجمعات باعث گسترش ویروس می‌شود بنابراین از برگزاری هر گونه تجمعاتی که باعث این وضعیت شود باید خودداری کرد. بر این اساس بستن مساجد برای نماز جماعت و جمعه و نماز عید و تعلیق حج و عمره و جلوگیری از جابجایی وسایط نقلیه و منع رفت و آمد و بستن مدارس و دانشگاه‌ها و برگزاری از راه دور موافق شریعت است. (بند هفتم) به جای نماز جمعه در خانه نماز ظهر بخوانند و خواندن نماز جمعه در خانه جایز نیست. کارکنان بهداشت و سلامت چنانچه مذهب آنها جمع بین نمازها را صحیح نمی‌داند؛ ولی از آنجا که فاصله بین نمازها برای آنها مشقت دارد می‌توانند بین دو نماز همانند سفر جمع کنند. در ماه مبارک رمضان از آنجا که روزه به طور کلی تأثیری ندارد و روزه‌دار را به خاطر روزه‌داری در معرض خطر قرار نمی‌دهد و از نظر علمی هم ثابت نشده است که خشکی دهان باعث کاهش مقاومت در برابر ویروس شود، بنابراین اصل روزه ماه رمضان واجب است و ادعای وجود ویروس مجوزی برای روزه نگرفتن نیست؛ اما فرد مبتلا تابع دستورات و تجویزات پزشک معالج است و در این باره باید به نظر پزشکان ناصح و مورد اعتماد مراجعه کرد. کادر درمان نیز اگر روزه‌داری باعث ضعف و سستی آنها می‌شود و در هر دو وقت سحر و افطار به درمان اشتغال دارند می‌توانند افطار کنند؛ ولی قضای آن را بجا آورند. (بندهای ۹-۱۰-۱۱)

دولت و ملت به آنان که در اثر کرونا درآمد زندگی خود را از دست دادند تشریک مساعی کنند و از طریق انفاق، قرض الحسنه مساعدت کنند در این خصوص پرداخت پیش از موعد زکات در چنین شرایطی مجاز است. همچنین صندوق‌های امداد و کمک رسانی مورد حمایت قرار گیرد (بند دوازدهم) در خصوص فوت شدگان تغسیل و تکفین آنان لازم است ولو به پاشیدن آب و در صورت تعذر تیمم دهند. غسل‌ها لباس‌هایی بپوشند که از آنان محافظت شود و فاصله را تا حد امکان رعایت کنند. این کار با نظارت متخصصان و رعایت عدم انتقال بیماری انجام گیرد مانند قراردادن در پلاستیک‌های محکم و نماز بر میت نیز بعد از این اقدام انجام گیرد. سوزاندن بدن

۱. «إذا سمعتم بالطاعون بأرض، فلا تدخلوها وإذا وقع بأرض، وأنتم فيها فلا تخرجوا منها» این حدیث در مجامع روایی اهل سنت آمده است. احمد بن حنبل، مسند احمد، دارصادر، بیروت، بی تا، ج ۵، ص ۲۰۶.

مسلمان به هیچ روی جایز نیست و در دفن این‌گونه فوت شدگان تسریع شود. (بند ۱۳) شستشوی فوت شدگان در اثر وبا با دستگاه‌های کنترل از راه دور جایز است؛ ولی واجبات و سنت‌های غسل در شریعت اسلامی رعایت شود. بر متخصصان اسلامی لازم است در تولید این‌گونه دستگاه‌ها شتاب کنند. (بند ۱۴) عزاداری و ترحیم برای میت مستحب است و از طریق وسایل ارتباطی مختلف انجام گیرد به هدف اجتناب از انتقال ویروس دیدارهای شخصی انجام نگردد. (بند ۱۵) بر همه مسلمانان و رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی لازم است از انتشار شایعاتی که باعث ترس مردم می‌شود بپرهیزند و در برابر اخبار نادرست و غیر قابل اعتماد به دلیل آثار نامطلوبی که بر جای می‌گذارد مقابله کنند و از طریق شبکه‌های اجتماعی به تبادل اطلاعات علمی و پزشکی و افزایش آگاهی‌ها در جهت مبارزه با این ویروس همت نمایند. (بند ۱۶) در این بحران از نقل فتاوی نادرست و غیر قابل اعتماد بپرهیزند و به فتاوی صادره از مقامات دینی کشور خود توجه کنند. از نقل فتاوی خارج از سرزمین متبوع خود به منظور اجتناب از تشمت و آشفستگی در مفاهیم دینی بپرهیزند. (بند ۱۷) دولت‌ها و بخش‌های مسئول به میزان لازم دستگاه‌های تنفسی لازم برای معالجه بیماران را تهیه کنند و بر پزشکان نیز لازم است به تعهدات پزشکی و اخلاقی خود عمل نمایند و در فرض کم بودن تجهیزات و ازدیاد بیماران، دستگاه تنفس مصنوعی را به آنان که امید شفا می‌رود اختصاص دهند. پزشک و تیم پزشکی می‌توانند براساس دانش پزشکی و اخلاق حرفه‌ای خود اجتهاد نموده و آنان که بیشتر در معرض خطر دارند ترجیح دهند. در فرض تساوی بیماران به قرعه روی آورند بنابراین افراد دارای موقعیت اجتماعی و یا کوچک را بر بزرگ مقدم نکنند تا چه رسد به اینکه صاحب منصبان را مقدم دارند! (بند ۱۸) دولت‌ها و مؤسسات خیریه لوازم مورد نیاز کادرهای درمانی از تجهیزات و دارو تأمین کنند و می‌توانند این تجهیزات اضافی را در اختیار دیگر مناطق جهان نیز قرار دهند. (بند ۱۹) در فرضی که هیچ دارو و واکسنی برای این بیماری وجود ندارد و تا اثر بخشی آنها اثبات نشده است، پزشکان و متخصصان در صورت فراهم بودن امکانات واجب است تجارب علمی خود را برای ساخت دارو و واکسن با رعایت ضوابط شرعی به‌کارگیرند. (بند ۲۰) دولت‌ها بر قیمت‌ها و جلوگیری از احتکار نظارت کنند. انبار کردن لوازم ضروری بیش از مقدار نیاز جایز نیست؛ زیرا باعث بالارفتن قیمت‌ها می‌شود، وانگهی اسراف و حرام است. (بند ۲۱) عقد ازدواج را در شرایط کرونایی می‌توان از طریق وسایل ارتباطی با رعایت شرایط آن اجرا نمود. مراسم ازدواج و عروسی با نزدیکان عروس و داماد و با کمترین تعداد برگزار شود. (بند ۲۲) بر همه ما لازم است از خداوند مدد طلبیم و برای خود و بیماران دعا کنیم، چه خداوند فرموده است دعای شخص گرفتار را هنگامی که او را بخواند، پاسخ می‌دهد و گرفتاری‌اش را

برطرف می‌سازد. «أَمَّنُ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَ يَكْشِفُ السُّوءَ» (نمل: ۶۲) و سرانجام نخستین بیانیه مجمع فقه اسلامی با دعا برای پادشاه سعودی و دیگر پادشاهان عرب و اسلامی پایان می‌یابد! چنانکه بندهای متعدد این بیانیه نشان می‌دهد برخی از ابعاد فقهی آن خاص شرایط جدید کورونا است که می‌تواند از نظر مذاهب مختلف اسلامی متفاوت باشد.^۱ به‌عنوان نمونه موارد زیر از بیانیه فوق به اقتضای شرایط بیماری جدید و از دیدگاه مذاهب اهل سنت و بیشتر مذهب حنبلی، (به اعتبار اغلب شرکت کنندگان در این نشست)، آمده است:

جواز اعمال محدودیت‌های آزادی‌های افراد بنا به مصلحت، وجوب قرنطینه و ایزوله کردن بیمار، وجوب اعلام اذان، نماز ظهر به جای نماز جمعه، ایراد خطبه نماز جمعه از طریق وسایل جمعی، جمع بین صلاتین (از نظر مذاهب اهل سنت)، جواز پیش پرداخت زکات، وجوب کفن و غسل میت از طریق پاشیدن آب و حرمت سوزاندن بدن، غسل از راه دور و یا با استفاده از دستگاه‌های شستشو، استحباب عزا و ترحیم از طریق وسایل ارتباطی، وجوب خودداری از پخش شایعات و مقابله با اخبار نادرست و جعلی، حرمت نقل فتاوی مخالف با فتاوی صادره از مراجع دینی صلاحیتدار، التزام و عمل به فتاوی محلی، وجوب تهیه تجهیزات تنفسی توسط دولت و جمعیت‌های خیریه و بخش‌های مربوطه برای نیازمندان، وجوب التزام به تعهدات اخلاقی و حرفه‌ای از سوی پزشکان و کارکنان درمان، وجوب تهیه لوازم مورد نیاز کادر درمان، وجوب تبادل تجربیات علمی فی‌مابین پزشکان و متخصصان برای یافتن دارو و واکسن مورد نیاز، التزام دولت به نظارت بر قیمت‌ها و جلوگیری از احتکار، اجرای عقد ازدواج از طریق ابزارهای ارتباطی در صورت نیاز از جمله مواردی هستند که در این بیانیه آمده است.

فارغ از دیدگاه‌های فقهی مطرح شده و اعتبار بندهای این بیانیه به ملاحظه آنکه تنظیم کنندگان آن محدود بودند و نمایندگانی از بسیاری از کشورهای اسلامی در آن حضور نداشتند، اما چنانکه مشاهده می‌شود نخستین بیانیه در ماه‌های نخست شیوع بیماری صادر شد و از تعریف بیماری تا درمان و دفن و وضعیت عبادات نماز و روزه و سرانجام ازدواج در شرایط کرونایی در آن آمده است. از نکات قابل تأمل این است که این مجمع مطابق ماده منشور ۲۰۰۸ سازمان رکن فرعی علمی و نیز مطابق ماده پنجم اساسنامه مجمع، اجتماعی بین‌المللی و مرکب از فقهای کشورهای عضو و غیر عضو سازمان است. این ترکیب در نشست پزشکی و فقهی دوم مجمع خاص کرونا رعایت نشده است و تنها چند تن از علمای اردن و رؤسای دانشکده‌های شریعت پادشاهی سعودی برگزار شد. هم از این رو بیانیه در آخرین بند به دعا در خصوص خادم الحرمین الشریفین و ولیعهد

۱. برای مطالعه و بررسی فقهی و حقوقی وضعیت کرونا از جمله ر.ک: حسین سیمایی صرّاف، «هنجارهای حقوقی / فقهی کرونایی: مبانی مشروعیت هنجارها و هنجارسازان»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ویژه نامه حقوق و کرونا، شماره ۲۳، ص ۱۷۳-۱۸۰.

او و سپس دیگر سران دولت‌ها و حکومت‌ها به پایان می‌رسد. این کار به آسانی با مشارکت بیشتر متخصصان و فقیهان برجسته دیگر دول عضو از طریق مجازی مقدور بود.

سخن پایانی

تلاش‌های سازمان همکاری اسلامی به‌عنوان صدای جمعی مسلمانان و همبستگی برای مقابله با بحران کووید ۱۹ به دلیل یکجانبه‌گرایی در این سازمان و نفوذ دولت میزبان با انتظارات جوامع اسلامی همراه به نظر نمی‌رسد. تلاش‌های انجام گرفته بیش از آنکه تلاش سازمان به‌عنوان تجمع و تصمیمات دولت‌های عضو به شمار آید، اقدامات دولت میزبان است. بیانیه ۲۴ بنده مجمع فقه اسلامی که از منظر آموزه‌های اسلامی شایان توجه است فارغ از برخی محتوای آن، اعتبار خود را از معدود عالمان اسلامی دولت میزبان گرفته است و ترکیب مجمع فقهی مطابق منشور در تنظیم این بیانیه رعایت نشده است در نتیجه صدای جمعی از آن شنیده نمی‌شود. گرچه از نظر محتوی به قواعدی اشاره دارد که نزد اکثر مذاهب اسلامی پذیرفته است؛ ولی چنانچه با موافقت و حضور متخصصان و فقیهان دیگر دول عضو صادر می‌شد از اعتبار بین‌الملل اسلامی برخوردار می‌شد.

انتظار می‌رفت سازمان همکاری به‌عنوان صدای جمعی مسلمانان جهان در خصوص تحریم‌های ظالمانه و یکجانبه ایالات متحده علیه برخی از کشورهای اسلامی از جمله جمهوری اسلامی ایران که آثار و پیامدهای آن در شرایط کنونی کرونایی دامنگیر مردم شده و بخش در مان را با مشکلات عدیده‌ای مواجه کرده است، دست کم بیانیه‌ای صادر می‌کرد و نسبت به این وضعیت بی‌تفاوت نمی‌ماند. همانطور که دبیرکل این سازمان در خصوص سختگیری‌های دولت هند نسبت به مسلمانان ابراز نگرانی نمود و سختگیری نسبت به اقلیت مسلمان در شرایط کنونی شیوع بیماری کرونا را مانعی برای مقابله با این بیماری دانست،^۱ جا داشت در برابر تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه کشورهای اسلامی از جمله ایران ساکت نبوده و به رسالت همبستگی خود به‌عنوان صدای جمعی مسلمانان عمل کرده باشد.

جا داشت حوزه علمیه قم به‌عنوان صدای جهان تشیع در این باره بیانیه مشابه صادر می‌کرد؛ زیرا مجمع فقهی اسلامی در بند هفدهم بیانیه خود از مسلمانان خواسته است در این باره تابع مقامات صلاحیت‌دار دینی و فتاوی صادره از سرزمین‌های خود باشند. گرچه فقه مرز نمی‌شناسد؛ ولی برنامه‌ریزی دولت‌ها برای اداره اجرایی امور به‌ویژه مدیریت بحران تابع محدوده سرزمینی است؛ زیرا دولت‌ها با توجه به امکانات و توجه به باورها و فرهنگ‌های دینی و اخلاقی بهتر می‌توانند بحران‌ها را مدیریت کنند. از سویی این هدف در کشور ما از طریق هماهنگی «ستاد ملی مبارزه با کرونا» با مراجع فقهی صلاحیت‌دار نیز دست یافتنی است.

1. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23342&t_ref=13984&lan=en

منابع

۱. سیمایی صراف، حسین (۱۳۹۹)، «هنجارهای حقوقی / فقهی کرونایی؛ مبانی مشروعیت هنجارها و هنجارسازان»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ویژه نامه حقوق و کرونا، شماره ۲۳، ص ۱۶۳-۱۸۰.
۲. میرمحمدی، سید مصطفی و جلال صادقی (۱۳۹۴)، «حقوق همبستگی و همبستگی بین المللی: چالشهای فرارو و آخرین تحولات»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال هفدهم، شماره ۴۹، زمستان ۱۳۹۴، ص ۱۰۹-۱۱۳.
3. R. St. J. MacDonald(1996) : Solidarity in the Practice and Discourse of Public International Law, Pace International Law Review, Volume 8, Issue 2 Spring 1996, Pp 259-302.
4. Rafael Domingo (2010): The New Global Law, Cambridge University Press 2010.
5. Wellman, Carl, (2002), "Solidarity, the Individual and Human Rights" Human Rights Quarterly, Vol. 22, No. 3.
6. Wolfrum R. and C. Kojima, (2010), *Solidarity: A Structural Principle of International Law*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Springer.
7. Zemanek Karl(1997) : The legal foundations of the international system: general course on public international law, Collected Courses of the Hague Academy of International Law , Nijhoff, Leiden.

UN Instruments

8. António Guterres: Remarks to OIC Member States on "COVID-19 Solidarity: Promoting Co-Existence and Shared Responsibility, available at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-05-22/remarks-oic-member-states-covid-19-solidarity>.
9. A/HRC/9/10, 15 August 2008, Human rights and international solidarity, Note by the United Nations High Commissioner for Human Rights.
10. A/HRC/26/34 (2014) Report of the Independent Expert on human rights and international solidarity, Virginia Dandan.

11. *Independent Expert on human rights and international solidarity* available at:
<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Solidarity/Pages/IESolidarityIndex.aspx>

OIC Instruments

- Charter of the Organisation of Islamic Cooperation 2008 available at: www.oic-oci.org
- Efforts of the Organization of Islamic Cooperation and its Organs in Serving Islamic Causes and Addressing the Effects of the Novel Coronavirus Pandemic (COVID-19) Overview, 14/05/2020, Pp 28-39, Available at: https://www.oic-oci.org/upload/covid19/oic_efforts_overviews_2020_en.pdf
- 12. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23342&t_ref=13984&lan=en
- 13. <https://www.oic-oci.org/covid-19/?lan=en>
- 14. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23416&t_ref=14011&lan=ar
- 15. <https://www.iifa-aifi.org/5270.html>
- 16. https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=23343&t_ref=13985&lan=ar

تأملی بر نقش آموزش حقوق بشر و حق بر سلامت

در عصر پاندمی کوید ۱۹

یوسف باقری حامد*

« ویروس کرونا یک ابتلای عمومی است، یک آزمون برای دنیا و هم برای دولت‌هاست »

مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

چکیده

مقاله پیش‌رو پس از تشریح بحران جهانی کرونا به نقش آموزش حقوق بشر در چارچوب حق بر سلامت می‌پردازد. در آموزش حقوق بشر، افراد نه تنها نسبت به حقوق خود، بلکه نسبت به رعایت حقوق دیگران نیز اهتمام می‌ورزند. بنابراین، برای پیشگیری از شیوع گسترده بیماری کوید ۱۹ در جوامع انسانی؛ ارتقای فرهنگ شهروندان در رعایت مسائل بهداشتی و بالا بردن میزان آگاهی آنان از نقش و حقوق خود بسیار حائز اهمیت است. پرسش اصلی نوشتار حاضر، آنست که آموزش افراد به ویژه سالمندان، زنان و کودکان چه نقشی در کنترل و ریشه کنی این بیماری منحوس دارد؟ فرضیه اولیه حاکی از آنست که رویکرد نظام حقوق بین‌الملل در حوزه سلامت و بهداشت همگانی برای دولت‌ها ناحیه مدار است. به عبارت دیگر، دولت‌ها با همکاری سازمان جهانی بهداشت باید در صدد ارائه الگوهای مناسب آموزشی در راستای افزایش خوداتکایی و مدیریت بحران‌های انسانی از این دسته برای شهروندان خود باشند. روش انجام پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی با گردآوری منابع است.

واژگان کلیدی: آموزش حقوق بشر، تعهد دولت‌ها، حق بر سلامت، افراد در معرض خطر، ویروس کرونا.

* دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی

مقدمه

شیوع بیماری کرونا بحرانی بین‌المللی است که در طول صد سال گذشته بی‌سابقه بوده است. گسترش این بیماری برای نخستین بار از شهر ووهان چین در اوایل دسامبر ۲۰۱۹ م، گزارش گردید و دامنه آن به تدریج کل نظام بین‌الملل را درنوردید. براساس آمارهای جهانی تا اوایل ماه سپتامبر ۲۰۲۰ م، بیش از سی میلیون نفر در سرتاسر جهان به این بیماری مهلک مبتلا شده‌اند که از میان آنان تعداد قابل توجهی نیز جان خود را از دست داده‌اند.^۱

با توجه به اینکه معلوم نیست این ویروس تا چه زمانی حیات بشری را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد، آموزش رعایت بهداشت فردی و همگانی از سوی شهروندان به‌ویژه افراد آسیب‌پذیر مانند سالمندان، زنان و کودکان ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا بدون توجه به آموزش حقوق بشر، زمینه شناسایی سایر حقوق مسلم از جمله حق بر سلامت و بهداشت عمومی برای افراد انسانی فراهم نخواهد شد. (Christie, P., 2010, P.5).

بنابراین شهروندانی که از حقوق خود و دیگران آگاه نباشند، قادر به مطالبه و استیفای حقوق خود نخواهند بود. باید توجه داشت برای داشتن جامعه‌ای توانمند و سالم، تأکید بر آموزش حقوق بشر امری ضروری و غیرقابل اجتناب است. در واقع، هدف اصلی در آموزش حقوق بشر؛ توانمندی افراد در رسیدن به تکامل آزادانه شخصیت و کرامت خویش برای مشارکت فعال در یک جامعه آزاد و همچنین کمک به اجرا و رعایت حقوق خود و دیگران می‌باشد. لذا حق بر سلامت بدون آنکه به شکل فراگیر آموزش داده شود، بی‌معنا خواهد شد و در سطح حقوق شناخته شده در اسناد باقی خواهد ماند. (Christie, P., 2010, Pp.6-7).

بنا بر گزارش سازمان ملل متحد،^۲ افراد سالمند؛ زنان و کودکان دارای نیازهای سلامت ویژه‌ای هستند که باید از سوی دولت‌های متبوع و به‌ویژه سازمان‌های مرتبط مورد توجه قرار گیرند. متأسفانه سطح دسترسی به سرویس‌های سلامتی با کیفیت، داروهای مورد نیاز، مراقبت‌های مرتبط با سلامت روان و یا حتی پوشش بیمه‌ای برای این قشر با کاستی‌های بی‌شماری مواجه است و به خصوص مسأله آموزش برای این افراد در دوره شیوع بیماری کرونا با ضعف بیشتری مواجه گردیده است.^۳

با توجه به اینکه تعهد به همکاری بین‌المللی دولت‌ها در زمینه حق بر سلامت و بهداشت

1. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> Last visited 2020/09/20.

2. United Nations.

3. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_women. Last visited 2020/09/21